

289. Wł. Mickiewicz do J. I. Kraszewskiego 14 VIII 1885 Rkp. BJ 6520 k. 318-321.

[Tłumaczenie:]

[k. 318r]

Paryż, 14 sierpnia 1885

Ileż złych wiadomości, drogi Panie! Czy Pański bratanek Bogusław¹ jest jednym z chorych? Od lat przekazuje mi czasem wzmianki o moim ojcu, rozproszone w polskich gazetach, których nie mogę wszystkich czytać i dlatego w większości przypadków umknęłyby mojej uwadze. Ta troskliwość względem nieznanego – gdyż nigdy nie miałem przyjemności spotkać Bogusława Kraszewskiego z Romanowa – bardzo mnie poruszyła.

[k. 318v] Na szczęście Pański zegar często można naprawić, zatem energia moralna nie została nadwątlona, jak to było w przypadku Rzązewskiego². Mała grupka odprowadziła go na cmentarz Saint-Ouen i ks. Tański³ odczytał puste przemówienie, ale miał dobre zamiary. Ten człowiek obiecywał więcej, niż dostał, zabrakło mu czasu, a jeśli nagrzeszył, to ciężko odpokutował. Jego biedna żona⁴ właśnie przyjechała, gdy Rajski⁵ rozpętał ten wielki skandal, i przez długie miesiące walczył z sytuacją, która go przerastała, a przez kolejne długie miesiące walczył ze śmiercią.

Rozumiem Pańską niechęć do mówienia o sobie, a jednak chętnie powiedziałbym o pamiątnikach to, co się mówi o kobietach z [k. 319r] niektórych krajów, że są albo urocze, albo odrażające. Jeśli *ja* jest na scenie w takim stopniu, w jakim wymaga tego konieczność odtworzenia epoki, w której żył autor, historyk napotka tam dokumenty szczególnie cenne. Proszę poczekać na natchnienie, ale kiedy już się pojawi, proszę nie zamykać przed nim drzwi.

Jeśli chodzi o Préaulta⁶, jak tylko znajdę wykonawcę, który sporządzi wersję pomniejszoną⁷ za sto franków, od razu ją zamówię. Obecnie jest to drogie, ale z pewnością w końcu będzie Pan to miał. Niech wreszcie nadejdzie dzień, gdy będą Pana niepokoić, a Pan będzie mógł pokazać palcem, że nakazuje im ciszę. Ma Pan rację w sprawie Houssaye'a⁸: czuć od niego zapach piżma dworzan i czerwonych

¹ Bogusław Kraszewski – zob. list nr 287.

² Adam Rzązewski – zob. list nr 221.

³ Jan Tański (1847-1913) – ksiądz, od 1865 r. wikary parafii Sainte-Marie-des-Batignolles, prefekt w Szkole Narodowej Polskiej na Batignolles.

⁴ Aniela z Dobrzyńskich Rzązewska – zob. list nr 288.

⁵ Jan Nepomucen Rayski – zob. list nr 221.

⁶ Antoine-Augustin Préault – zob. list nr 59.

⁷ *Cisza (Le Silence)* – zob. list nr 280.

⁸ Arsène Houssaye, *Les confessions...* – zob. list nr 270.

obcasów z czasów Drugiego Cesarstwa. Napoleon I⁹ [k. 319v] był drugim Henrykiem IV¹⁰, a Napoleon III¹¹ – kimś w rodzaju Ludwika XIV¹² razem z [...] wielkości, aberracjami i zepsuciem. Pod tym względem Opatrzność wyrzuciła Francję. Jego syn¹³ być może byłby drugim Ludwikiem XV¹⁴. W każdym razie przynajmniej byłby bonapartystycznym Chambordem¹⁵. Cesarzowa Eugenia¹⁶ kolekcjonowała wspomnienia po Marii Antoninie¹⁷, a jej syn marzył tylko o założeniu na nogi zużytych butów burbonizmu. Nie zasługiwał na to, by pokonać Niemcy, ponieważ je atakował na fałszywym terenie, w imię sofizmu à la [...], zgodnie z którym dobre zdrowie sąsiada mogłoby zaszkodzić naszemu zdrowiu. [k. 320r] Powierzchnowe umysły ciągle tutaj lamentują, że Francja pomogła Italii w zrzuceniu łańcuchów, a zgodnie z tą teorią, że nie należy pragnąć dla innych tego, czego się pragnie dla siebie, niepodzielna Francja chciała rozczłonkowania Niemiec. Niech żyje jedność Niemiec, byleby dotyczyła wyłącznie Niemców. Gdyby Napoleon III interweniował, kiedy Dania¹⁸ była w niebezpieczeństwie, byłby zwycięzcą, ale jakie miał prawo do tego, by przeszkodzić Hiszpanom w wyborze Hohenzollerna¹⁹, skoro tak im się podobało? Przede wszystkim, [k. 320v] temu władcy trudno byłoby utrzymać się na tronie, który [...] Amadeusz²⁰ musiał opuścić. Gdyby na nim się utrzymał, jakże byłby bardziej wartościowym królem niż koronowany chłopak bawiący się w Madrycie. Rumuni mają Hohenzollerna²¹ i jest im z tym dobrze. Byli pozytywnie zaskoczeni, gdy okazało się, że mają władcę, który prowadzi przykładowe życie i nie okrada swoich poddanych. Otóż gdyby nie zepsucie dworu, który popychał do wojny nie w interesach humanitarnych, [k. 321r] ale dynastycznych, Napoleon III nie

⁹ Napoleon I – zob. list nr 239.

¹⁰ Henryk IV Burbon (1553-1610) – król Francji i Nawarry, zakończył religijną wojnę domową pomiędzy hugenotami i katolikami wprowadzając tolerancyjny edykt nantejski w 1598 r.

¹¹ Napoleon III – zob. list nr 67.

¹² Ludwik XIV (1638-1715) – król Francji i Nawary z dynastii Burbonów, wnuk Henryka IV, za jego panowania Francja osiągnęła szczyt potęgi, w 1685 r. zniósł edykt nantejski.

¹³ Napoleon Eugeniusz Bonaparte, zwany Loulou (1856-1879) – jedyny syn Napoleona III i następca tronu, po upadku Drugiego Cesarstwa na emigracji w Anglii, razem ze swoimi rodzicami. Po śmierci ojca bonapartyści obwołali go na przywódcę swego ruchu jako Napoleona IV. Zginął w Afryce, podczas kampanii brytyjskiej przeciwko Zulusom.

¹⁴ Ludwik XV (1710-1774) – prawnuk Ludwika XIV, króla Francji i jego następca na tronie, swój czas i uwagę poświęcał głównie rozrywkom i metresom.

¹⁵ Henri d'Artois (1820-1883) – książę Bordeaux, wnuk Karola X, ostatniego króla Francji z dynastii Burbonów, dla legitymistów był nieproklamowanym królem Henrykiem V, występował pod nazwiskiem hrabiego de Chambord.

¹⁶ Eugenia de Montijo (1826-1920) – od 1853 r. żona Napoleona III i cesarzowa Francji do 1870 r.

¹⁷ Maria Antonina (1755-1793) – księżniczka austriacka, żona Ludwika XVI, króla Francji.

¹⁸ Mowa o wojnie duńsko-pruskiej o Szlezwik-Holsztyn w 1864 r., w której połączone siły Austrii i Prus pokonały Danię: w wyniku tej wojny Austria odebrała jej Holsztyn, a Prusy Szlezwik. Konsekwencją wojny były kolejne konflikty zbrojne: wojna prusko-austriacka (zob. list nr 34) i francusko-pruska (zob. list nr 160), co doprowadziło do zjednoczenia Niemiec pod przywództwem Prus i upadku Drugiego Cesarstwa we Francji.

¹⁹ Leopold von Hohenzollern-Sigmaringen (1835-1905) – starszy brat Karola I, króla Rumunii, poślubił księżniczkę portugalską. Złożenie z tronu królowej Hiszpanii, Izabeli, w 1868 r. wywołał kryzys dynastyczny, nowy rząd zaproponował kandydaturę Hohenzollerna, popieraną przez Prusy i zablokowaną przez Francję.

²⁰ Amadeusz I Sabaudzki (1845-1890) – książę Aosty, po detronizacji królowej Hiszpanii, Izabeli, i nieudanej próbie powołania na tron Hohenzollerna, wybrano go na króla Hiszpanii. Krótkie panowanie w latach 1870-1873 zakończyła abdykacja i powrót na tron Burbonów w osobie Alfonsa XII.

²¹ Karol I Hohenzollern-Sigmaringen (1839-1914) – w 1866 r. przy poparciu Francji wybrany księciem Rumunii, po wojnie rosyjsko-tureckiej toczony w latach 1877-1878, w wyniku której Rumunia uzyskała pełną niepodległość, stał się w 1881 r. królem Rumunii.

wziąłby Niemiec [...]. Świat by na tym zyskał, ponieważ dzisiaj wydaje się, że wszędzie sprawiedliwość została zepchnięta na ostatni plan, państwa poszukują wyłącznie rozwiązań siłowych i w końcu zbiorą rany i guzy. Houssaye żałuje czasów, gdy krąg bogów Olimpu zadurzonych w Pięknej Helenie nadawał ton całemu społeczeństwu.

Z uczuciem i szcunkiem,

Władysław Mickiewicz

P.S. Posyłam książkę, o którą Pan prosił²².

²² Jules Lan, *Mémoires d'un chef de claque...* – zob. list nr 287.